

Gideon Boie illustreerde deze stelling aan de hand van een case uit Rotterdam. De wijk Nieuw Crooswijk, die voor het grootste deel bestaat uit sociale woningen, werd 'her-ontwikkeld'. Wat inhield dat zowel gebouwen als bewoners moesten plaatsmaken voor de vernieuwing. De bewoners zagen deze radicale make-over niet zitten en verenigden zich in de Federatie Bewonerscomités Nieuw Crooswijk (FBNC), een samenwerkingsverband van zeven bewonerscomités. Beeldend kunstenaar Jeanne van Heeswijk werd door de gemeente Rotterdam uitgenodigd om een jaar lang op zoek te gaan naar nieuwe relaties en verbindingen binnen de wijk. Van Heeswijk stelde zich tot doel om de gepolariseerde toestand, met de gebruikelijke stereotypes, te doorbreken. Het project dat ze ontwikkelde, 'Het Dwaallicht' (*Will o' the wisp*, 2004-2005), bezorgde haar de status van expertkunstenaar op het gebied van stedelijke vernieuwing en de sociaal-maatschappelijke processen die daarbij een rol spelen. 'Maar als we het project nu eens kritisch in beschouwing nemen,' vraagt Gideon zich af, 'kunnen we alleen maar stellen dat de impact van haar kunstacties minimaal is. In zekere zin hielp ze enkel de herstructurering accommoderen.'

Moeilijk voorval, maar daarom niet ongewoon. Kunstenaars, en bij uitbreiding de kunstensector, beroepen zich – zo lijkt het althans – op een zwaar bevochten autonomie. Maar wat stelt die vandaag de dag nog voor?

CORPORATISTISCHE REFLEX

Momenten: "Gideon, vorige zomer verscheen er een opiniestuk van jullie met als titel *Maak liberaal kunstbeleid liberaal*. Een liberaal die naam waardig haalt kunst weg bij de staat en laat ze over aan de markt. Krijg je zo cultuur die aangepast is voor meer maatschappelijke vragen?"

Gideon Boie: "Je moet dat stuk in de Nederlandse context zien. De cultuursector, of toch het stukje dat zichzelf typeert als de maatschappelijk kritische sector, verweet staatssecretaris voor Cultuur, Halbe Zijlstra, een liberaal, dat hij een asociaal beleid voert. Dergelijke discussies zorgen er alleen maar voor dat beide posities verder polariseren. Je komt er dus nergens mee. Terwijl het beleid van Zijlstra niet zozeer asociaal is, maar vooral onliberaal. Er zal niets veranderen aan de overheidsafhankelijkheid van de sector. Kunstinstellingen en kunstenaars blijven teveel afgeschermd van de marktwerking, en de stimulans om de artistieke productie af te stemmen op de maatschappelijke vraag blijft te gering. Je kan trouwens niet met absolute zekerheid zeggen dat een liberaal beleid slecht zou zijn voor de kunst- en cultuursector of voor de maatschappij in het algemeen. Dat wordt alsmaar beweerd door de sector, maar is dat ook zo? De houding van de cultuursector in deze discussie is een soort corporatistische reflex. Vergelijk het met een vakbond die onverkort pleit voor het behoud van verworven rechten. Daar geraak je moeilijk mee vooruit.

Daarom dat opiniestuk, juist om een andere stem te laten horen.”

Felix De Clercq: “Ik vind dat interessant. Ook in Vlaanderen wordt de roep naar ‘alternatieve financiering’, om meer te professionaliseren op zakelijk vlak... alsmaar groter. Je leest het in bijna alle subsidieadviezen. En ik denk dat er vanuit de sector veel wil is om onafhankelijker te worden van de overheid. Maar vanuit het beleid wordt daar eigenlijk niet echt op ingezet. Het blijft lippendienst. Dus krijg je een *mismatch*: de beschikbare middelen worden alsmaar beperkter, maar er worden geen nieuwe structuren ontwikkeld die dat moet opvangen.”

Gideon: “Wat mij in dit verhaal bang maakt is het dreigend kannibalisme van culturele organisaties. Je ziet het nu al gebeuren, de grote vissen die de kleintjes dreigen op te eten. Je krijgt discussies over welk soort kunst of welk soort cultuurorganisatie het meest waardevol is. Dit soort debat is endemisch aan een ongerichte liberalisering. Om eruit te raken, moeten we duidelijk krijgen wat een liberaal cultuurbeleid juist inhoudt. Impliciet is er al veel aanwezig. Een centrum voor beeldende kunst in Nederland werkt vandaag als een uitzendkantoor voor beeldende kunstenaars. Een goeie liberalisering van de kunstpraktijk zou dat juist moeten officialiseren.”

Felix: “Inderdaad: officialiseren. Bekijk de onduidelijkheid en verscheidenheid qua verloning van kunstenaars en medewerkers tussen de verschillende

kunstdisciplines, met alle bijhorende contractuele bepalingen... Dat is absurd. De beeldende kunsten kunnen niet met dezelfde wapens strijden als bijvoorbeeld de theatersector. Het standaardiseren van die zaken zou al iets zijn. En over afhankelijkheid gesproken, bekijk het kunstenaarsstatuut in Vlaanderen eens. Dat vertrekt vanuit een werkloosheidspositie! Moest ik kunstenaar zijn, ik zou dat niet aanvaarden. Ik zie een kunstenaar als een zelfstandige die je op contractuele basis inhuurt voor bepaald werk. Wat jij benoemt als liberaliseren, noem ik professionaliseren en standaardiseren. Voor mij hoeven we niet te verglijden in een doorgedreven vermarkting.”

Gideon: “Liberalisering hoeft ook niet alleen ‘een markt’ te impliceren. Het staat voor de vrijheden van elke individu. Grote bedrijfsstructuren zijn meestal dodelijk voor elke vorm van creativiteit. Hetzelfde geldt voor grote kunstinstututen. Daarom stellen we voor om de logge kunstinstututen om te vormen tot kunstenaarsuitzendkantoren die vraag en aanbod op elkaar afstemmen.”

Momenten: “**Het creëren van een kunstmarkt zal ongetwijfeld impact hebben op de manier waarop kunstenaars worden aangesproken. Ik kan me niet inbeelden dat er straks enkel nog aanbestedingen voor kunstenaars worden uitgeschreven.**”

Gideon: “Vandaag blijft kunst nog altijd een louter symbolische praktijk. De kunstenaar staat zowel in als buiten de

maatschappelijke context, hij of zij heeft impact, maar ook weer niet. Als je werkt in een context van aanbestedingen, waar de opdrachtgever duidelijke verwachtingen formuleert, dan zal de kunstenaar veel gerichter moeten formuleren wat de bedoelingen zijn van de kunstinterventie. De kunstenaar zal moeten expliciteren hoe hij of zij zich verhoudt tot de maatschappelijke context, hoe hij of zij te werk zal gaan, wat het doel is... Momenteel kunnen kunstenaars rekenen op een legertje kunstcritici dat dat voor hen doet, als een soort achterafverhaal. Waarom zouden we de kunstenaar niet vragen om dat zelf te doen?"

Felix: "Wat mij stoort in dit soort redeneringen is het nuttigheidsdenken. De kracht van kunst is juist die openheid, de vele verschillende mogelijkheden die eruit kunnen voortvloeien. Waarom kan kunst gewoon niet 'zijn'? Waarom moet de kunstenaar zo nodig zijn eigen markt gaan creëren of zich in een markt positioneren?"

Gideon: "Het lijkt me heel moeilijk om een markt te creëren die los staat van de nuttigheid van wat er geproduceerd wordt. Die nuttigheid zal op zeer verschillende manieren worden ingevuld, maar zal altijd de waarde bepalen. Nuttigheid is misschien niet de juiste term: *nacht-räglichkeit* is misschien beter. Dan gaat het om de draagkracht van een kunstwerk: wat impliceert het, wat is de waarheid die uit het werk spreekt? Dat zijn geen functionele termen, maar de kunstenaar zou dat moeten expliciteren en

er ook verantwoordelijkheid voor moeten opnemen. Jij schetst het beeld van de kunstenaar als genie die er maar op los creëert. Wat er achteraf met het werk gebeurt, commercieel of op het vlak van betekenissen, daarvan zou hij of zij zich niets moeten aantrekken?"

Felix: "Ik denk niet dat het zo zwart-wit is. Kunstenaars gaan actief op zoek naar 'een' publiek, via de galerij die hen vertegenwoordigt, de musea waarmee ze samenwerken, hun entourage... Alle kunstenaars, groot of klein, amateur of professional, hebben een soort eerste cirkel waarin ze hun werk verantwoorden en vermarkten. Maar zoiets heeft geen dwingend karakter. Het is niet *voorwaardelijk* aan een bepaald werk."

Momenten: "Terug naar de case in Rotterdam. De kritiek die je formuleerde bij dergelijke kunstpraktijken gaat over de onduidelijkheid van de positie die kunstenaars innemen. Ze worden geëngageerd door wooncorporaties om wijkgebonden, participatieve kunstprojecten op te zetten. Ze zitten gevangen tussen corporaties en buurtbewoners. Je kan moeilijk zeggen dat de belangen van die twee groepen gemakkelijk te verzoenen zijn..."

Gideon: "Je krijgt inderdaad zeer diffuse situaties. Daarom pleiten we om vanaf de start een duidelijk kader te schetsen. Op die manier geef je een context aan waarbinnen kunstenaars hun eigen autonomie en functionaliteit kunnen ontwikkelen."

Felix: “Ik kan niets inbrengen tegen meer duidelijkheid. Zeker als er publieke gelden mee gemoeid zijn is een duidelijk kader vanzelfsprekend. Ik zie trouwens geen verschil tussen werken in een buurtcontext en werken in een museale setting. In beide vallen worden verwachtingen geschetst ten aanzien van de kunstenaar. In eer en geweten zal die moeten uitmaken op welke manier hij of zij daaraan wil voldoen. Maar zo’n *contractdenken*, het echt rigoureuze formuleren van verwachtingen, dat kan je niet overal doortrekken. AIR, bijvoorbeeld, staat als residentieplek volledig los van het museale of commerciële circuit. Daar zijn kunstenaars volledig vrij om te onderzoeken, om te falen...”

Gideon: “Het gaat inderdaad deels over het statuut van de beeldend kunstenaar. Vaak wordt die gezien als een vrij individu, iemand die kan doen wat hij wil. Zeg maar: het romantisch ideaal. Maar evengoed is hij ook een uitvoerend kunstenaar. De autonomie van de kunstenaar bestaat dus alleen maar in relatie tot de context waarin hij werkt. Mijn grote probleem is dat die context te vaak onbesproken blijft. En dat is nodig. Want je krijgt de meest interessante werken wanneer de kunstenaar de context ter sprake brengt door er bijvoorbeeld een nieuwe betekenislaag overheen te leggen.”

Felix: “Kijk bijvoorbeeld naar het werk van Nedko Solakov op Beaufort. Zijn *Mumbling House* is een ironische kritiek op de samenleving en de wereld van de kunst. Hij kiest ervoor om te werken in

een vervallen huis in de meest chique wijk van Nieuwpoort. Impliciet geeft hij de bezoeker mee dat kunst hier gebruikt wordt om meer kapitaalkrachtige toeristen naar de kust te lokken, maar hij brengt ze dan wel naar een zeer onaantrekkelijke plek.”

“Tijdens het debat op L!NT maakte ik me nogal druk over de instrumentalisering van de kunsten. Maar inderdaad, het komt erop neer hoe de kunstenaar daarmee omgaat. Ik denk niet dat veel kunstenaars problemen hebben met de indirecte effecten die hun acties hebben, zoals bijvoorbeeld meer toeristen aan de kust of een stijging van de vastgoedprijzen.”

SOCIAAL-ARTISTIEK WERK EN KUNSTENAARSPARTICIPATIE

Momenten: “Oké, de kunstenaar kan zich best actief verhouden tot de context waarin hij werkt. Wat met kunstenaars die de context effectief als materie, als subject gebruiken in hun werk? Ik denk aan het sociaal-artistieke werk. Autonomie betekent dan iets totaal anders?”

Felix: “Binnen AIR hebben we regelmatig kunstenaars die zich doelbewust nestelen in een bepaalde context. De ene wil actief aan de slag met de buurt, de andere met de Antwerpse prostituees, nog een andere met de dokwerkers... Zoiets sluit aan bij hun manier van werken, of past binnen hun oeuvre. Ik zie dat zelden gebeuren vanuit een zekere soci-

ale bewogenheid, maar eerder vanuit een nieuwsgierigheid. Dat is boeiend om te zien, maar het heeft toch iets van een zoo als je het mij vraagt. De kunstenaar gaat in dialoog, maar eigenlijk blijft hij altijd een buitenstaander.”

Gideon: “De term sociaal-artistiek vind ik nogal paternalistisch. Het duwt die kunstpraktijk nogal snel in de sociale – ‘welzijns’ – hoek. Ik spreek liever over ‘kunstenaarsparticipatie’. Dan gaat het over een kunstpraktijk waar het materiaal van de kunstenaar geen canvas en verf is, maar mensen. De relaties tussen mensen, de interacties die ontstaan, zijn dan tegelijk inspiratiebron en afzetmarkt voor de kunstenaar. In die benadering maakt het niet uit of de kunstenaar werkt met kansarme buurtbewoners, prostituees, dokwerkers of, pakweg, projectontwikkelaars of de burgemeester. Allemaal kunnen ze, op een of andere manier, participeren in de totstandkoming van een kunstwerk. Dat is een nieuwe ontwikkeling binnen de kunsten... de relationele esthetiek van Bourriaud. Kunst is niet langer iets dat alleen maar gebeurt in het atelier van de kunstenaars, het is ook iets dat gebeurt in samenspraak, in dialoog met anderen.”

Momenten: “Een meer kritische kwalificatie van kunstenaarsparticipatie noemen jullie ‘ngo-kunst’. Hoe moeten we dat begrijpen?”

Gideon: “Het verwijst letterlijk naar de situaties van ngo’s in ontwikkelingslanden. Ngo-medewerkers worden in een situatie

gebracht waarin ze de onmiddellijke noden en behoeften van mensen moeten lenigen. Dat is valabel, je kan daar niets tegen inbrengen. Maar op geen enkele manier moeten ze verantwoording afleggen voor het kader waarbinnen ze hun werk doen. De vraag hoe het komt dat ze daar zijn, waarom de toestand is zoals die zich voortdoet, blijft onaangeroerd.”

“Een andere vergelijking die we maakten is met *embedded journalism*. Een journalist die meegaat met de troepen komt terug met unieke verhalen en getuigenissen. Wat je merkt is dat hij ook uitbundig rapporteert over zijn eigen ervaring bij het leger en welke impact die had op het functioneren als journalist. Dat zie je ook gebeuren bij bepaalde kunstenaars. Ze worden volledig opgezogen door de context waarin ze participeren, maar plooiën daarna alles terug op zichzelf. De kunstenaar-als-subject en het wordingsproces worden dan onderwerp van een zelfreferentiële kunstpraktijk. Pas op, daarmee spreken we geen waardeoordeel uit over dit soort praktijken. We wijzen alleen op een aandachtsverschuiving van het kunstwerk naar het kunstenaarschap binnen die bepaalde context.”

Momenten: “Vaak worden de kunstinstututen naar voren geschoven als een mediërende actor in de relatie tussen kunstenaar en context, tussen vraag en aanbod. *For better or worse?*”

Gideon: “Dat heeft Halbe Zijlstra dan weer wel goed bekeken. Zijn beleid wil meer rechtstreekse confrontatie tussen

kunstenaar en publiek door dat middenveld van instituten deels weg te knippen. Op dat punt heeft hij wel recht van spreken als liberaal. Want kunstinstellingen schermen de kunstenaar zeer fel af van de maatschappij. Ze voorkomen eigenlijk een rechtstreekse confrontatie. Het zou toch ideaal zijn als een kunstenaar zich rechtstreeks verhoudt tot een buurt of een stad, dat er bij manier van spreken een één-op-één-relatie ontstaat?”

Felix: “Heel wat kunstinstellingen, en ik spreek dan vooral over musea, hebben die fout gemaakt. Ze hebben zich in de eerste plaats geprofileerd als een veilige haven voor kunstenaars. Ze zijn de buffer die de kritieken van het publiek afdoet als populistisch geblaas en het, bij manier van spreken, wegjaagt met hun te moeilijke catalogi. Ze houden een moeilijk discours aan om te verhullen dat het eigenlijk ferm mis gaat. Want er is veel te weinig museumbezoek, het draagvlak voor de beeldende kunsten is te klein. Dat wordt in zekere zin in stand gehouden door instellingen. Dat draagvlak kan enkel groeien als instellingen een grotere openheid creëren en de dialoog met het publiek, of met de maatschappij *at large*, aangaan. Maar ik volg Gideon niet in zijn stelling dat je ze kan wegnippen. Je zult altijd een platform nodig hebben waarin die ontmoeting, die dialoog tot stand komt. Maar met de manier waarop ze nu werken, schieten ze zichzelf in de voet. Het moet anders, het kan anders.”

Gideon: “Ik ga akkoord. Musea, kunsthuizen, schouwburgen... ze hebben een

rol als platform om het werk uiteindelijk te tonen. Maar vandaag ageren ze in de eerste plaats als negentiende-eeuwse instituten, als mastodonten die vooral met zelfbehoud bezig zijn. Dat is begrijpelijk, ze vertegenwoordigen heel wat patrimonium en kunnen dat zomaar niet loslaten. Je kan wel willen dat instellingen zich actiever gaan verhouden met de stad, maar het zijn olietankers. Als ik dan kijk naar Nederland, waar er besparingen mee gemoeid zijn, merk je dat alle instellingen terugplooiën op bepaalde functies. Zo beriep Wim Pijbes, directeur van het Rijksmuseum, zich erop dat met beperktere middelen een beheer van het unieke patrimonium en de collectie moeilijk zou worden. Vervolgens keek hij neer op het weggegooid geld naar wat hij meewarig ‘de jongens en meisjes van de beeldende kunst’ noemde. Maar laat ons eerlijk zijn: als er één museum is in Nederland dat zou kunnen functioneren als een marktspeeler in een geliberaliseerd veld, dan is het bij uitstek het Rijksmuseum. Dat toont de oerconservatieve tendensen die in dat soort instituten aanwezig zijn. Op die manier wordt de vraag vermeden hoe overheidsmiddelen kunnen worden ingezet om een levendige kunstmarkt te creëren.”

Felix: “Dat is ook een falen van het liberaal beleid van Zijlstra. Hij reikt geen parameters aan waarbinnen bepaalde instellingen kunnen blijven bestaan. Neem nu het Rijksmuseum, dat toch in grote mate wordt gespaard in de besparingen. Elke toerist moet dat gezien hebben. Dat bewijst dat ze zouden kunnen functio-

neren als een marktspeeler in een geliberaliseerd veld. Maar het is evengoed een liberale visie om te investeren in het kleine, experimentele initiatief. In elke sector hoort subsidiëring, ook in de kunsten.”

Momenten: “Ik pik nog even in op die bemiddelende rol van kunstinstellingen. Daarnet hadden we het over het bemiddelen tussen kunstenaar en publiek, als tussen product en consument... Wat met de rol van kunstinstellingen in het bemiddelen in het sociale gebeuren van een stad?”

Gideon: “De relatie die doorheen een kunstproject kan ontstaan tussen een kunstenaar en bijvoorbeeld buurtbewoners, wordt vaak geblokkeerd door de kunstinstelling. Alleen al door bijvoorbeeld de manier van presentatie. Kunstwerken komen in nauwe interactie tussen beiden tot stand en worden dan getoond in een steriel witte tempel. De kunstenaar is er tijdens de vernissage, buurtbewoners komen dan wel eens kijken tijdens de week... als ze al komen. In dergelijke situaties is kunst geen motor in een ontmoeting, of vonk in een gedeelde ervaring.”

Felix: “Sowieso. Kunstinstellingen zijn hermetisch afgesloten naar de buurt, zelfs naar de stad waarin ze gevestigd zijn. Hun benchmarks situeren zich binnen een internationale context en hun publiek komt van overal. Maar het één sluit het ander niet uit, wel integendeel. Die vaststelling geldt niet alleen voor het publiek. Ook lokale kunstenaars hebben

die kritiek. Ook zij krijgen maar moeizaam een voet tussen de deur. Heel wat instellingen moeten dringend herbekijken hoe ze met ‘kwaliteit’ willen omgaan. Er zijn geen absoluten meer. Daarom pleit ik voor instellingen als ‘platformen’. Een soort ‘hubs’ die meer flexibel en adaptief zijn. Op die manier ga je kunstenaars faciliteren naargelang de context waarin ze zichzelf willen presenteren, naargelang de interactie met het publiek die zij beogen.”

Gideon: “Ik denk dat Felix daar wel een punt heeft. In Nederland is dat een vaak geuite kritiek: kunstenaars organiseren feestjes waarop zelfs de buurtbewoners niet uitgenodigd zijn. Maar hier gaat het nog verder: lokale kunstenaars worden zelfs niet uitgenodigd. Dat is een miskenning van de creatieve krachten die in je eigen achtertuin rondlopen. Dat is toch wraakroepend.”

Felix: “Ik denk dat heel wat instellingen een zekere schrik hebben. Ze zijn bang van de reacties van een groot publiek. Een tegenstem wordt in kunstkringen te snel geneutraliseerd als populisme, waardoor er intern geen echte discussies ontstaan over wat nu wel en niet maatschappelijk waardevol is.”

Gideon: “Op dat punt kan de liberalisering een emanciperend effect hebben. Als je de oneigenlijke rol van kunstinstellingen wegneemt, dwing je kunstenaars zich actiever te verhouden tot het publiek. Een emanciperend effect, zowel voor de kunstenaar die in contact komt

met de kritische 'consument', en voor de consument, die nu zelf kan kiezen. Hij moet niet meer naar de kunsttempel die al voor hem gekozen heeft. De monopolies worden gebroken."

Felix: "Ik denk dat die beweging, nu en doorheen de kunstgeschiedenis, continu wordt gemaakt door kunstenaars. Het enige probleem is dat insti-

tuties zichzelf zelden in vraag stellen. Je hebt binnen de beeldende kunst een diversiteit aan functies - in de zin van instellingen - nodig. Als één functie domineert, of als te veel functies worden gecentraliseerd in één institutie, heb je een probleem. Daarom een pleidooi voor vele kleintjes, voor de diversiteit... weg van de grote multinationals in de kunstensector."

